

УДК 37.011.31:37.06

Г 12

Олена ГАВРИШ

ПРОФЕСІЙНІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ШКІЛЬНОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті проаналізовані вимоги до професійних та особистісних якостей шкільного соціального педагога. Автор розкриває, на якому рівні знань, умінь та навичок повинен бути фахівець соціальної сфери для проведення ефективної й якісної роботи у школі. У своєму дослідженні серед професійних умінь він виділяє аналітичні, прогностичні, проектувальні, рефлексивні та комунікативні. Автор також надає перелік професійних базових характеристик шкільного соціального педагога. Крім цього, він узагальнює та систематизує особистісні якості, які мають значимість для професії соціального педагога. Окрему увагу приділяє етичним принципам роботи фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: *шкільний соціальний педагог, професійні якості, особистісні якості, етичні принципи.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної економічної, психологічної та соціальної кризи в Україні все більшу роль для встановлення соціально-психологічної рівноваги населення відіграє робота соціальних педагогів. Вони працюють з різними верствами населення, розв'язуючи безліч проблем та конфліктів. Діяльність соціальних педагогів – це своєрідна зона довіри між людьми, шлях до їх взаєморозуміння, взаємодопомоги та взаємної відповідальності. Саме тому фахівець соціальної сфери повинен володіти різноманітними професійними знаннями, вміннями і навичками, а також мати відповідні особистісні якості. Для нашого дослідження найбільший

інтерес, проте, викликають професійні та особистісні вимоги до шкільного соціального педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення літературних джерел свідчить, що останнім часом значно зросло зацікавлення вітчизняних і закордонних науковців цими питаннями. Дослідженню професійних та особистісних вимог до соціальних педагогів присвячені роботи як вітчизняних, наприклад, Л. Міщика, який у своїх дослідженнях розглядає професійний портрет соціального педагога-психолога, так і зарубіжних науковців (М. Галагузової, Р. Овчарової, К. Шпека). Так, М. Галагузова, описуючи соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності, передовсім приділяє увагу його особистісним характеристикам. Р. Овчарова розкриває етичні обов'язки соціального педагога стосовно клієнта та своїх колег. К. Шпек виділяє кваліфікаційні вимоги до особистості соціального педагога у школі.

Аналіз та узагальнення сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення питання щодо вимог до професійних та особистісних якостей соціального педагога, немає чіткої системи цих вимог, а також дуже стисло розкриті етичні вимоги та принципи роботи фахівців соціальної сфери.

Мета статті – узагальнити та систематизувати професійні й особистісні якості соціального педагога для організації та реалізації якісної і ефективної роботи в школі.

Необхідно відзначити, що протягом своєї роботи шкільний соціальний педагог повинен використовувати нагромаджений досвід, вдосконалювати професійні знання та уміння, працювати над собою як особистістю. Згідно з дослідженнями доктора психологічних наук, професора Р. Овчарової, до професійних умінь фахівців соціальної сфери належать:

1. Аналітичні уміння, які виявляються у теоретичному аналізі процесів, які відбуваються у соціумі і негативно впливають на стан та розвиток дитини і молоді; у визначенні причиново-наслідкових зв'язків у процесі соціалізації особистості; у з'ясуванні сутності проблем конкретної особистості та її найближчого соціального середовища; в аналізі спільної діяльності для подолання проблем дитини.

2. Прогностичні – це прогнозування розв'язку проблем дітей та молоді шляхом залучення їх до спеціально організованої соціально-педагогічної діяльності; здатність прогнозувати особливості розвитку школяра відповідно до виявлених проблем і потреб. Прогностичні уміння передбачають постанову мети діяльності, її завдань, відбір способів реалізації, передбачення результатів, урахування можливих відхилень від поставленої мети, визначення етапів, розподіл часу, планування спільної з дитиною діяльності.

3. Проектувальні. Вони пов'язані з визначенням конкретного змісту діяльності, спрямованої на досягнення поставленої соціально-педагогічної мети. Ці вміння надають змогу переводити мету діяльності у конкретні задачі; розуміти специфіку споживчо-мотиваційної сфери школярів; враховувати особистісні можливості, досвід та матеріальні умови дітей та молоді; розробити програму діяльності для конкретної дитини.

4. Рефлексивні – розкриваються через самоаналіз власної соціально-педагогічної діяльності на кожному з етапів, осмислення її позитивних і негативних наслідків, а також ступеня впливу отриманих результатів на особистість дитини та розв'язання її проблем.

5. Комунікативні. Вони виявляються у культурі міжособистісного спілкування і соціальної взаємодії, культурі мовлення, змісті спілкування, спостереженні та інтерпретації вербальній і невербальній поведінці дитини [3, 10].

До професійних базових характеристик фахівця соціальної роботи у школі відносять також:

- здатність забезпечити допустиме та доцільне посередництво між дитиною, сім'єю, з одного боку, і суспільством, різними державними та громадськими структурами, з іншого;

- вміння працювати в умовах неформального спілкування, бути неформальним лідером та радником, який збуджує та стимулює ініціативу школярів до тієї чи іншої діяльності;

- вміння впливати на спілкування та стосунки між дітьми і підлітками, сприяти позитивному подоланню конфліктів;

- активізувати зусилля індивідів та груп на розв'язання своїх проблем, вміння обговорювати “гострі” теми в позитивному емоційному настрої;

- вміння знаходити необхідну інформацію, збирати факти для підготовки “Історії розвитку дитини”, “Соціальної історії клієнта” та інших документів;

- бачення свого місця і ролі при роботі у школі;

- вміння забезпечити міжінституційні зв'язки тощо [2, 9].

Аналізуючи необхідні для ефективної роботи соціального педагога знання та вміння, важливо відзначити, що фахівець соціальної сфери повинен володіти навичками спілкування, впливу на клієнта, на його оточення, на ситуацію у колективі тощо.

Відомо, що шкільний соціальний педагог, який усвідомлено обрав свій фах, осягнув його суспільну місію і моральну сутність, успіх своєї роботи вбачає в облагородженні світу дітей, які з різних причин опинилися у складних життєвих обставинах, у відчутті своєї потреби суспільству і конкретним клієнтам. Ця робота потребує не тільки певних професійних знань, умінь та навичок, а й відповідних особистісних якостей, без яких багатьом вона може здаватися рутинною, надто обтяжливою і замість користі приносити шкоду дітям і суспільству. З цього погляду особливо важливими є такі індивідуальні якості соціального працівника, як гуманістична спрямованість, особиста і соціальна відповідальність, загострене почуття справедливості, власна гідність і повага до гідності іншої людини, терпимість, ввічливість, порядність, емпатійність (здатність співпереживати, співчувати), готовність зрозуміти клієнта і прийти йому на допомогу, уважність, старанність, щирість, комунікабельність, соціальна адаптованість.

Узагальнюючи та систематизуючи особистісні якості, які мають значимість для професії соціального педагога, М. Галагузова поділяє їх на чотири групи [4, 29].

До першої – відносить морально-гуманістичні якості. Вони зумовлені специфікою цього виду професійної діяльності: любов до людей, гуманність, доброзичливість, альтруїзм, толерантність,

відповідальність, обов'язок, честь та ін. Ця група якостей є визначальною при роботі соціального педагога у школі. Альтруїзм тут займає важливе місце. Цю якість можна пояснити як здатність робити добро іншій людині, незалежно від її расової приналежності, релігії, соціального статусу, принесення нею користі суспільству. А для шкільного соціального педагога альтруїстична установка – це передовсім уміння піднятися над особистісними бажаннями та потребами і віддати безумовний пріоритет потребам дитини.

Друга група – це психологічні характеристики, які забезпечують придатність до цього виду діяльності: високий рівень протікання психічних процесів, стійкий психічний стан, високий рівень емоційних та вольових характеристик. Для фахівців соціальної сфери при роботі з дітьми та молоддю важливими вимогами до психічних процесів є: сприйняття, пам'ять, міркування, мислення; до психічного стану – відсутність апатії, низький рівень тривожності або депресії, наявність уваги як частини усвідомлення; до емоційності – стриманість; до вольових характеристик – наполегливість та послідовність.

Психологічна відповідність вимогам професії шкільного соціального педагога якнайкраще розкривається у важких, кризових ситуаціях, коли необхідно мобілізувати всі внутрішні ресурси для подолання проблеми, яка виникла. У роботі зі школярами психологічні вимоги базуються на зібраності та увазі, розумінні іншого, вияву таких вольових якостей, як терпимість, самоволодіння. Без цих характеристик психіки неможлива ефективна робота у школі.

Третя група – психоаналітичні якості. Вони є фундаментом для вдосконалення соціального педагога як професіонала. Сюди можна віднести самоконтроль, самокритику, самооцінку своїх вчинків, самоаналіз діяльності, а також якості, які відображають стресостійкість, психофізичну тренуваність, саморегуляцію, наприклад, вміння переключатися та керувати своїми емоціями.

Четверту групу складають психолого-педагогічні якості, які забезпечують встановлення ефективних взаємовідносин з усіма об'єктами та суб'єктами діяльності. Це насамперед комунікативність та емпатійність (співпереживання, проникнення у думки та почуття

інших людей), а також терпимість, перцептивність (прийняття людини людиною), візуальність (зовнішня привабливість), красномовство, фактичність.

На думку відомого німецького науковця та фахівця з соціальної роботи у школі Карстена Шпека, саме особистість соціального педагога, сукупність його професійних та особистісних якостей грають вирішальну роль для чіткої організації та здійснення якісної й ефективної соціальної роботи у школі [5, 303].

Однією зі специфічних особливостей соціальної роботи у школі є її поліфункціональний характер. Високий професіоналізм соціального педагога передбачає вміння навчити, впливати на свідомість, давати стимул до життя. У цьому й полягає педагогічна майстерність, яка потребує від соціального педагога особливих навичок і таланту.

Важливим аспектом роботи соціального педагога в школі є також розв'язання питань етичного плану, відповіді на які не завжди лежать на поверхні площини повсякденних норм поведінки та спілкування. Соціальний педагог, виконуючи професійні обов'язки, є людиною з притаманною тільки їй системою поглядів, переконань, навичок, стилю діяльності і спілкування, темпераменту тощо. Тому відповіді на етичні питання, які виникають у діяльності кожного спеціаліста, розв'язуються завжди індивідуально.

Основним документом фахівця соціальної сфери для подолання етичних проблем протягом роботи є "Декларація про етичні принципи у соціальній роботі". Цей документ прийнято у липні 1994 р. в м. Коломбо, Шрі-Ланка на загальних зборах Міжнародної федерації соціальних працівників. Він складається з двох частин: "Міжнародна декларація етичних принципів соціальної роботи" і "Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників", в яких затверджені принципи соціальної роботи та соціальної педагогіки. Найголовнішими серед них є такі:

- Кожна людина унікальна, що потребує уваги до неї з позицій моральності.

- Кожна людина має право на свободу у задоволенні своїх потреб, не ущемляючи права інших, і зобов'язана вносити свій вклад для поліпшення добробуту суспільства.

- Кожне суспільство, незалежно від форми правління, повинно прагнути до забезпечення максимуму благ для всіх своїх членів.

- Соціальні працівники, соціальні педагоги – прихильники принципів соціальної справедливості.

- Соціальні працівники, соціальні педагоги зобов'язані використовувати об'єктивну систему знань, умінь та навичок для надання допомоги окремим людям, групам, спільнотам та суспільствам у їх розвитку, розв'язувати особистісно-громадські конфлікти, усувати їх наслідки.

- Соціальні працівники, соціальні педагоги поважають права кожної людини та права соціальних груп, їх незалежність та гідність, керуючись при цьому положеннями "Хартії ООН про права людини".

- Соціально-педагогічна робота заснована на принципах захисту недоторканості клієнтів, включаючи вимоги дотримуватися права на свободу вибору та професійну таємницю, право клієнта на компетентне роз'яснення його прав і суттєвості його особистої справи.

- Соціальна робота базується на принципі участі клієнта і співробітництва з ним. Вважається, що фахівці соціальної сфери повинні співпрацювати зі своїми клієнтами, прагнучи розв'язати будь-яке завдання, з яким вони стикаються, найкращим способом, з метою задоволення інтересів клієнтів. Особи, що використовують послуги соціальних працівників, мають брати найактивнішу участь у подоланні власних проблем. Клієнти повинні бути завжди проінформовані соціальним працівником про цілі та наслідки (ризики і користь) цих спільних дій.

- Соціальні працівники, соціальні педагоги повинні зводити до мінімуму доступ легального примусу у законодавстві своїх держав [1].

Висновки. Отже, узагальнення та систематизація професійно-особистісних характеристик шкільних соціальних педагогів та розкриття основних етичних принципів їхньої діяльності у своїй сукупності дає змогу зрозуміти, особистість якого типу є найбільш

професійно придатною для соціальної роботи у школі. З іншого боку, спираючись на ці характеристики, можна виокремити якості фахівця соціальної сфери, які є неприпустимими при роботі у школі. До них належать: нервозність, жорстокість, грубість, злість, безвідповідальність, категоричність, конфліктність, неприязнь до хворих, агресивність, психічне та фізичне нездоров'я, корисливість.

Перспективи подальших досліджень. До подальшого напряму досліджень вважаємо за доцільне віднести основні вимоги до професійних та особистісних якостей шкільних соціальних педагогів в інших країнах для вивчення їхнього досвіду.

Література

1. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України : наказ Міністерство України у справах молоді та спорту від 9 вересня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : < <http://ua-info.biz/legal/basent/ua-smwngr.htm>>.
2. Міщук Л.І. Соціальна педагогіка : навч. посібник / Л.І. Міщук. – К. : ІЗМН, 1997. – 140 с.
3. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М. : ТЦ “Сфера”, 2001. – 480 с.
4. Социальная педагогіка : курс лекцій / под общей ред. М.А. Галагузовой. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
5. Karsten Speck. Qualität und Evaluation in der Schulsozialarbeit. Konzepte, Rahmenbedingungen und Wirkungen. GWV Fachverlage GmbH. – Wiesbaden, 2006. – 416 s.

Гавриш Елена. Профессиональные и личные качества школьного социального педагога. В статье проанализированы требования к профессиональным и личным качествам школьного социального педагога. Автор раскрывает, на каком уровне знаний, умений и навыков должен находиться специалист социальной сферы для проведения качественной и эффективной работы в школе. В своем исследовании среди профессиональных умений он, прежде всего, выделяет аналитические, прогностические, проектные, рефлексивные и коммуникативные умения. Автор так же предоставляет перечень профессиональных базовых характеристик школьного социального педагога. Кроме того, он обобщает и систематизирует

личные качества специалиста, которые имеют наибольшее значение для профессии социального педагога. Отдельное внимание автор уделяет этическим принципам работы специалистов социальной сферы.

Ключевые слова: школьный социальный педагог, профессиональные качества, личные качества, этические принципы.

Gavrysh Olena. Professional and personal properties of school social educator. In the article the requirements for professional and personal properties of school social educators are carried out. The author marks out the level of knowledge, skills and abilities which the social specialists should have for realization of qualitative and efficient social work at school. First of all in this research she points out among professional skills analytical, prognostic, projective, reflexive and communicative abilities. The author emphasizes also the professional basic features of school social educators. Besides that she summarizes and systematizes personal properties which play an important role in social educator's profession. The author pays also a great attention to ethical principles of social specialists' work.

Key words: school social educator, professional properties, personal properties, ethical principles.